

ΕΘΝΙΚΕΣ ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ & ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΣΧΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗΣ

Γ. Σταμέλος, Κ. Καρανάτσης¹

Περίληψη

Σε αυτή την εργασία θα γίνει μια σύντομη ανάλυση της πορείας συγκρότησης της ελληνικής εθνικής ταυτότητας και του ρόλου της εκπαίδευσης στη μετάδοσή της. Ο βασικός στόχος αυτής της εργασίας είναι η συγκέντρωση εκείνων των απαραίτητων στοιχείων που θα διευκόλυναν την κατανόηση και ερμηνεία των παρελθοντικών εθνικών επιλογών και των προοπτικών που διανοίγονται μέσα από τη δημιουργία τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και γενικότερες της ευρύτερης διεθνοποίησης που συντελείται. Για την καλύτερη επίτευξη του στόχου μας χωρίσαμε την υπό εξέταση περίοδο (18^{ος}-20^{ος} αιώνας) σε τέσσερις υπο-περιόδους: πριν την δημιουργία του ελληνικού κράτους, από την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως το 1922, από το 1922 έως το 1974 και από το 1974 έως τις μέρες μας. Αυτό που προκύπτει ως ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι φαίνεται να διατηρείται υπό ποικίλες μορφές διαμέσου του χρόνου μια πολύ παλαιά διαμάχη που τελικά θα μπορούσε να αναχθεί στο εκκλησιαστικό Σχίσμα. Αυτή η διαμάχη εναντιώνει αυτούς που θα μπορούσαμε να τους χαρακτηρίσουμε, σχηματικά «ενωτικούς» σε εκείνους που θα τους ονομάζαμε «ανθενωτικούς». Η υιοθέτηση μιας τέτοιας σχηματικής απόδοσης στην ανάλυση που επιχειρείται, αναδεικνύει τον, ακόμα και σήμερα, καθοριστικό ρόλο της εκκλησίας σε ένα κράτος που θεωρεί τον προηγούμενο θεσμό ως δομικό στοιχείο της συγκρότησής του. Υπό αυτό το πρίσμα οποιαδήποτε θεώρηση του μέλλοντος που δεν θα έπαιρνε υπόψη της αυτή την παράμετρο πιθανόν θα οδηγούσε σε προβληματικές εκτιμήσεις για τις μελλοντικές τάσεις και προοπτικές.

Λέξεις κλειδιά: ιστορική επισκόπηση, εθνική ταυτότητα, εκπαίδευση.

1. Εισαγωγή

Το φαινόμενο της συγκρότησης των εθνικών κρατών, μέρος του οποίου είναι

---

1. Ο Γ. Σταμέλος είναι Επιχ. Καθηγητής στο ΠΤΔΕ του Πανε/μίου Πατρών, gstam@otenet.gr. Ο Κ. Καρανάτσης είναι Λέκτορας στο Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, konkr60@otenet.gr.

και η περίπτωση της Ελλάδας, είναι σχετικά πρόσφατο.

Για τη δημιουργία και τη σταθεροποίηση των εθνικών αυτών κρατών, η κατασκευή μιας ενιαίας συλλογικής ταυτότητας για το καθένα από αυτά ήταν αναγκαία. Η ταυτότητα αυτή αποσκοπούσε στην τόνωση της μοναδικότητας του κάθε εθνικού κράτους διαμέσου της ομογενοποίησης και της περιχαράκωσης των πληθυσμών του.

Δεν θα αναλύσουμε εδώ την έννοια «εθνική ταυτότητα», ούτε πάλι θα επιμείνουμε στο γενικό και/ή διαχρονικό χαρακτήρα της, αλλά θα επικεντρώσουμε την προσοχή μας στην αναγκαιότητά της για κάθε εθνικό κράτος και στη διαδικασία συγκρότησής της, επιχειρώντας μια επισκόπηση της νεότερης εξέλιξής της στα «καθ' ημάς», ώστε να καταλάβουμε πως διαμορφώνεται και που πιθανά οδηγούμαστε σε σχέση με την εκπαίδευση.

Η εθνική ταυτότητα έχει ανάγκη ένα μηχανισμό ώστε να μεταδίδεται και να διαχέεται. Αυτή η ανάγκη ικανοποιείται από ένα κοινωνικό θεσμό, το εκπαιδευτικό σύστημα, που ελέγχεται από το κράτος. Ως γνωστόν, μαθήματα όπως αυτά της Γλώσσας, της Ιστορίας και της Γεωγραφίας συνέβαλαν και συνεχίζουν να συμβάλλουν τα μέγιστα σε αυτό, αφού το περιεχόμενό τους καθορίζεται και νομιμοποιείται από το κράτος². Το περιεχόμενο τώρα της εθνικής ταυτότητας δεν μπορεί παρά να είναι κεντροφόρο γύρω από ένα εθνικό «εγώ», δηλαδή δεν μπορεί παρά να είναι εθνοκεντρικό. Επιχειρώντας λοιπόν την αναφερθείσα επισκόπηση αυτό που ουσιαστικά επιχειρείται είναι η παρακολούθηση της εξέλιξης του εθνοκεντρικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης.

Ο υπερτονισμός του εθνικού «εγώ» του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος δεν είναι λοιπόν ούτε πρωτότυπος, ούτε μοναδικός. Εκείνο όμως που το χαρακτηρίζει και του αποδίδει πρωτοτυπία είναι το περιεχόμενο και οι προσανατολισμοί του. Θεωρούμε έτσι σημαντικό να γνωρίζει κανείς σε βάθος τα δύο αυτά στοιχεία, αφού είναι απαραίτητα τόσο για την κατανόηση των εθνικών επιλογών όσο και για την αποτίμηση των αποτελεσμάτων τους. Αυτό γίνεται ακόμη πιο σημαντικό σήμερα που διανύουμε μια μεταβατική περίοδο, η οποία ενδέχεται να καταλήξει σε ένα υπερεθνικό οργανισμό Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), ο οποίος θα χαρακτηρίζεται από πολύ-πολιτισμικές κοινωνίες.

2. Περιεχόμενο της ελληνικής εθνικής ταυτότητας

Η επίσημη εκδοχή της εθνικής μας ταυτότητας, που εγγαράσσεται και μέσω του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, μπορεί να συνοψιστεί σε πέντε λέξεις: συνέχεια, διατήρηση, ομοιογένεια, αντίσταση, ανωτερότητα³.

---

2. QUEIROZ (de) J.M., 1995, "L' école et ses sociologies", ed. Nathan, Paris.

3. ΑΒΑΕΛΑ, Ε., 1997, Χρόνος, ιστορία και εθνική ταυτότητα στο ελληνικό σχολείο, εις ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α.-ΔΡΑΓΩΝΑ, Θ. (επιμ.), *Τι είν' η πατρίδα μας. Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 55.

Υπό το πρίσμα ενός έθνους ως «φυσική οντότητα», που ταξιιδεύει σε ένα «άχρονο χρόνο» αδιατάρακτα και σταθερά⁴, υπερτονίζονται η ιστορική συνέχεια, η διατήρηση της ελληνικότητας σε ένα κόσμο εχθρικό, η ομοιογένεια των Ελλήνων και η ικανότητα αντίστασής τους, με αποτέλεσμα την πεποίθηση της ανωτερότητας του ελληνικού έθνους⁵.

Εκείνο το οποίο αξίζει να προσεχθεί είναι αφενός μεν η ειδυλιακή και καθόλα μονολιθική θεώρηση του παρελθόντος σε βάρος του παρόντος και αφετέρου η άρνηση κάθε αλληλεπίδρασης πολιτισμών που καταλήγει στην κατηγοριοποίησή τους. Το πρώτο διασφάλιζε την οικιοποίηση ενός ένδοξου, επιλεγμένου παρελθόντος, το οποίο έχει τη γενικευμένη αποδοχή από αυτούς που έχουμε την ανάγκη της αναγνώρισής τους, δηλαδή τους Δυτικοευρωπαίους. Το δεύτερο, διασφάλιζε από τυχόν αλληλεπιδράσεις ιστορικών περιόδων που θα διακτύβευαν την προηγούμενη ανάγνωση όπως, για παράδειγμα, η περίοδος της οθωμανικής κυριαρχίας. Στην ίδια λογική εγγράφονταν και οι σχετικά αραιές αναφορές στη βυζαντινή εποχή, αφού πρόκειται για περίοδο που εν μέρει ήταν γνωστή και λίγο εκτιμούσε ο Δυτικός Κόσμος.

Ως εκ τούτου, η αυτο-τοποθέτηση της Ελλάδας στην υψηλότερη θέση της κατηγοριοποίησης επιτυγχάνεται μέσω του αρχαιοελληνικού πολιτισμού και της επίδρασής του πάνω σε αυτούς που θεωρούνται αναπτυγμένοι. Η αυτο-τοποθέτηση αυτή αποτελεί και την πεμπτούσια του περιεχομένου της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Με τη θεώρηση αυτή όμως, το ελληνικό κράτος αλλά και το εκπαιδευτικό σύστημα οδηγείται σε μια αντιφατική σχέση με έννοιες όπως εξέλιξη, αλλαγή, πρόοδος⁶.

Ας σημειωθεί ακόμα, ότι η σχηματική μας απόδοση αφορά κυρίως την ελληνική κρατική οντότητα και ένα μηχανισμό της, το εκπαιδευτικό σύστημα, στο οποίο το λαϊκό στοιχείο⁷ κυριαρχεί χωρίς να είναι και το μοναδικό. Αραγε θα είχαμε το ίδιο αποτέλεσμα αν ξεκινάγαμε από άλλο κοινωνικό θεσμό και όχι από το εκπαιδευτικό σύστημα στο οποίο η παρουσία της εκκλησίας είναι εντονότερη; κι αν όχι με ποιές συνέπειες;

3. Ο Ελληνικός εθνοκεντρισμός: αιτίες ύπαρξης

Είναι αλήθεια ότι για να ασχοληθεί κανείς με τους Έλληνες και την εκπαίδευσή τους δεν μπορεί να ξεκινήσει από την περίοδο όπου μια ομοιογενής, αυτοκρατορική και χριστιανική Ευρώπη αποσυντίθεται σε εθνικές οντότητες⁸.

4. Στο ίδιο, σελ. 59.

5. ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ Α., 1997, Οι πολιτικές συνέπειες της ανιστορικής παρουσίας του ελληνικού έθνους, εις ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ Α. - ΔΡΑΓΩΝΑ Θ., *Τι είν'η πατρίδα μας. Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ.143.

6. Στο ίδιο, σελ. 165.

7. Υπό την έννοια του μη εκκλησιαστικού.

8. Ο.π. QUEIROZ (de) J.M., σελ. 37.

Στην περίπτωση μας η διαδρομή είναι δαιδαλώδης και πολυκύμαντη: από την ελληνική αρχαιότητα στη Βυζαντινή πολύ-εθνική αυτοκρατορία και από εκεί στη δημιουργία ενός ελληνικού εθνικού σύγχρονου κράτους διαμέσου τεσσάρων αιώνων οθωμανικής κυριαρχίας.

Μια τέτοια διαδρομή δεν μπορεί φυσικά να παρουσιαστεί σε ένα άρθρο. Κατά συνέπεια, θα περιοριστούμε στην παρουσίαση μιας σχηματικής επισκόπησης, όπως προαναφέραμε, της διαμόρφωσης και εξέλιξης των φιλοσοφικών συνιστωσών του Ελληνικού έθνους και κατόπιν εθνικού κράτους σε σχέση με την εκπαίδευση τους τελευταίους τρεις αιώνες και στη σποραδική διατύπωση μερικών ερωτημάτων που αποτελούν βάση για μελλοντική επισταμένη ενασχόληση.

Θα χωρίσουμε τους τρεις αιώνων που θα εξετάσουμε σε τέσσερις περιόδους: πριν την ίδρυση του ελληνικού κράτους, από την ίδρυση στο 1922, από το 1922 έως το 1974 και τέλος από το 1974 έως τις μέρες μας.

3.1. Πριν την ίδρυση του ελληνικού κράτους

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας περιόδου της οθωμανικής κυριαρχίας οι πόλοι του Ελληνισμού ήταν, σχηματικά, δύο⁹. Από τη μία το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης και γενικότερα η Εκκλησία και από την άλλη η αστική τάξη της ελληνικής διασποράς και ειδικότερα οι έμποροι.

Ο πρώτος διατηρούσε μια σημαντική δύναμη που απέρρεε από τα προνόμια που του είχε παραχωρήσει πριν τουλάχιστον τρεις αιώνες η Υψηλή Πύλη και υπάκουαν στην θεοκρατική αντίληψη σύμφωνα με την οποία οι θρησκευτικοί ηγέτες ενός λαού ήταν και οι φυσικοί κοσμικοί του άρχοντες¹⁰. Έτσι, το Πατριαρχείο έπαιζε το ρόλο της αντιπροσώπευσης όλων των ορθοδόξων χριστιανών συμπεριλαμβανομένης και της κοσμικής αντιπροσώπευσής τους, το οποίο συνιστούσε νέα διάσταση του ρόλου του Πατριαρχείου. Το νέο αυτό στοιχείο υποκαθιστούσε την έλλειψη συλλογικής θεσμικής υπόστασης. Έτσι, οι έννοιες εκκλησία και πολιτεία ταυτίστηκαν και μάλιστα υπό μια συνεκδοχή έντονα αντιπαλική (αντι-Δυτική) που παρέπεμπε στη βυζαντινή ανθενωτική ιδεολογική παράδοση. Το Πατριαρχείο και γενικότερα η εκκλησία, που ας σημειωθεί διαχειριζόταν ένα σημαντικό δίκτυο σχολείων κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, διατηρούσε μέσω της ελληνικής γλώσσας και της θρησκείας τη συνείδηση -του γένους- μέσα στο αλλόφυλο πρεσβεύοντας κατ' ουσία την παλινρόθωση της βυζαντινής αυτοκρατορίας δια μέσου της νομιμοφροσύνης στον κυρίαρχο και την εκ των έσω αλλοτριώσή του¹¹.

Ο δεύτερος πόλος, η αστική τάξη, διασκορπισμένη σε όλες τις σημαντικές

---

9. Χρησιμοποιώντας τη λέξη «πόλος» θέλουμε να δηλώσουμε αφενός μια σχετική αντιπαράθεση μεταξύ των δύο ανωτέρω και αφετέρου την απαρχή μιάς υποβόσκουσας πόλωσης που εκδηλώνεται με διαφορετικές μορφές σε διαφορετικές συνθήκες στο πέρασμα του χρόνου.

10. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ Χ., 1974, Η οργάνωση του γένους υπό τους Τούρκους και η επιβίωσή του - Η Εκκλησία και η Ορθοδοξία εις *Ιστορία Ελληνικού Έθνους* (ΙΕΕ), Εκδοτική Αθηνών, τ. Ι, σελ. 94.

11. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Α., 1974, Εκκλησία και ελληνική κοινωνία, εις *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τ. Ι, σελ. 148.

πόλεις της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης, έπαιξε ρόλο ενδιάμεσου μεταξύ Δύσης και Ανατολής σε όλα τα επίπεδα. Η επαφή των Ελλήνων παροίκων με τη δυτικοευρωπαϊκή αστική τάξη, της οποίας τις ιδέες ενστερνίζονταν και στη συνέχεια η Γαλλική Επανάσταση, επηρέασαν τα μέγιστα τον κόσμο του πόλου αυτού και συνέβαλαν στη γένεση του νεοελληνικού διαφωτισμού, συνεχίζοντας και εκπροσωπώντας μια παράδοση «ενωτική». Το σημείο όμως που θα πρέπει να τονιστεί και ενδιαφέρει εδώ είναι ότι η επαφή αυτή συνετέλεσε στη συνειδητοποίηση της σημασίας που η Δύση απέδιδε στον αρχαιοελληνικό πολιτισμό. Έτσι, και με βάση τη συνειδητοποίηση αυτή, από τη μεριά κυρίως λογίων και αστών, η υπό αναγέννηση εθνική συνείδηση θα διεκδικήσει αργότερα τη κρατική της οντότητα και θα τη χρησιμοποιήσει δεόντως στη μετέπειτα ταυτότητά της. Ακόμα, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η εμφάνιση του αρχαιο-ελληνικού πνεύματος στη Δύση εντάσσεται στα πλαίσια της προσπάθειας διεξόδου της από τον χριστιανικό μεσαίωνα και έτσι μεταλαμπαδεύεται κι από τον νεοελληνικό διαφωτισμό με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός ψυχρού κλίματος μεταξύ αυτής και του Πατριαρχείου¹². Αυτό το κλίμα διαωνίζεται και μετά τη δημιουργία του ελληνικού κράτους, που μετεξελιγμένα βέβαια εκδηλώνεται μέσω άλλων μορφών, που σχηματικά θα μπορούσε κανείς να διακρίνει τη συνέχιση της διαπάλης μεταξύ «ενωτικών - ανθενωτικών»¹³.

Η περίοδος αυτή λοιπόν, περίοδος εθνικής αφύπνισης, παρουσιάζει σε σχέση με την υπο-διαμόρφωση εθνική ταυτότητα μερικά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που δεν διέθεταν στην γέννηση ή αναγέννησή τους άλλες εθνικές οντότητες. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνοψίζονται στο συνεκτικό δίδυμο της ελληνικής γλώσσας και της θρησκευτικής ένταξης στο ορθόδοξο δόγμα με έκδηλη –κατ' αρχήν– τη διάθεση να ειδοθούν τα Βαλκάνια ως μια οντότητα και στα στοιχεία μιάς παλιάς ταυτότητας που αφηρημένα αναδυόταν από το παρελθόν, εμποδίζοντας τον όποιο γεωγραφικό προσδιορισμό¹⁴.

Το εμπόδιο αυτό που ταυτοχρόνως συνιστούσε και έλλειψη ξεπερνούσαν και καλύπτονταν από ένα σύστημα κοινωνικο-οικονομικών σχέσεων μεταξύ διασκορπισμένων στο χώρο ομάδων που, πέρα από τη θρησκεία και τη γλώσσα, είχαν κοινή αναφορά σε ένα, διαφορετικά νοούμενο, ένδοξο και ειδυλλιακό παρελθόν. Έτσι όμως, η αποκρυστάλλωση των στοιχείων της εθνικής ταυτότητας γινόταν προβληματική αφού δεν υφίστατο μια αρχή (κράτος) με συγκεκριμένες γεωγραφικές συντεταγμένες και σύστημα εξουσίας για την επιβολή των κυρίαρχων επιλογών, κατά το δυτικο-ευρωπαϊκό πρότυπο, όπως δεν υπήρχε και ένας μηχανισμός, εκπαιδευτικό σύστημα, που να διαχέει την «αληθινή» εθνική ταυτότητα. Αντ' αυτού, λειτουργεί μια άτυπη οργάνωση παιδείας, ελεγχόμενη άλλοτε από την εκκλησία κι άλλοτε από επώνυμα στελέχη της διασποράς, που τόσο ως

12. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κ., 1982, *Εξάγηση και αναπαράγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 43.

13. Το σχήμα αυτό υιοθετείται εν προκειμένω συμβολικά και με την προϋπόθεση μιάς μεγάλης ευελιξίας στη χρήση του.

14. Ό.π., ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ., σελ. 49-50.

προς το περιεχόμενο σπουδών όσο και ως προς την ποιότητα διέφερε, συμβάλλοντας μεν στην εθνική αφύπνιση, αλλά από διαφορετική (ή διαφορετικές) οπτική/ες γωνία/ες.

3.2. Η πρώτη περίοδος του ελληνικού κράτους

Ο 19^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται, μεταξύ των άλλων, από την ίδρυση ενός μικρού και αδύναμου κράτους και την ύπαρξη ισχυρών ελληνικών κοινοτήτων, εκτός ελληνικής κρατικής επικράτειας¹⁵.

Η νεοσύστατη οντότητα είχε ως προτεραιότητα τη συγκρότηση ενός ισχυρού εθνικού κράτους αντάξιου ενός ένδοξου παρελθόντος. Η διασπορά, από την άλλη, συμπεριφέρεται ως χορηγός αυτής της προσπάθειας με αμφιλεγόμενες προθέσεις.

Η προτεραιότητα αυτή περιελάμβανε κατ'αρχήν την ανάγκη ανάπτυξης μιας κρατικής δομής, ξεκινώντας από το μηδέν, και την ανάγκη ενοποίησης και ομογενοποίησης, που θα επιτυγχανόταν με τη διάχυση μιας ταυτότητας που θα τόνιζε τη μοναδικότητα και σημαντικότητα του «έθνους». Αυτό, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, δεν ήταν προφανές¹⁶, αφού άλλες οι προσδοκίες και τα συμφέροντα των χορηγών, άλλες των διαχειριστών του νεοσύστατου κράτους και άλλες των εθνικών αγωνιστών. Οι αποκλίσεις αυτές βέβαια δεν παραπέμπουν μόνο σε διαφορετικές προσλήψεις για το μέλλον, αλλά και σε διαφορετικές αντιλήψεις για το παρελθόν, αφού, στη περίπτωση μας και όχι μόνο, το ένα κτίζεται πάνω στο άλλο¹⁷.

Επιπλέον, η προτεραιότητα αυτή συνδεόταν με το αίτημα της διεύρυνσης των συνόρων του νεοσύστατου κράτους που όμως δεν προσδιορίζονται ποτέ. Η έλλειψη προσδιορισμού του χώρου σε σχέση με τη διασπορά του ελληνικού στοιχείου και σε συνδυασμό με την αναβίωση ενός ένδοξου παρελθόντος οδηγούν στη γέννηση της Μεγάλης Ιδέας. Εν τω μεταξύ, και καθόσον χρόνο το ελληνικό κράτος διευρύνει τα εδάφη του, παρατηρείται μια ομοθυμία των διαφόρων τάσεων –συντελεστών χάραξης του περιεχομένου της εθνικής ταυτότητας, που συμβολικά και σχηματικά αποδίδουμε ως «ένωτικούς» - «ανθρακικούς». Η ομοθυμία αυτή εν όψει επιτυχιών διαγράφει την απαρχή του (Αρχαίο)Ελληνορθόδοξου πολιτισμού ως στοιχείου της εθνικής ταυτότητας που, στη συνέχεια, θα αποτελέσει το ειδικό βάρος του εθνοκεντρισμού. Έτσι, η θρησκεία, η ελληνική γλώσσα και το συγκεχυμένο ένδοξο παρελθόν, μονοδικά, ενοποιητικά και κεντρικά καθοριζόμενα, λειτουργούσαν στο εσωτερικό της χώρας ως ενοποιητικά στοιχεία και στο εξωτερικό ως μέσα αναγνώρισης, αποδοχής και διεκδικήσεων. Είναι η εποχή όπου ένας σκληρός εθνικός ανταγωνισμός αναπτύσσεται στη βαλκανική χερσόνησο την ίδια στιγμή που η οθωμανική αυτοκρατορία αποσυντίθε-

15. Ό.π., ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ., σελ. 52.

16. Σχετικά βλ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ, Ν., 1987, *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 219-236.

17. Η απουσία της λέξεως «παρόν» δεν είναι τυχαία. Τη θεωρούμε ως διαχρονικό «ίδιον» της χάραξης πολιτικής όλων των βαλκανικών χωρών σε όλα τα επίπεδα.

ται¹⁸.

Το εκπαιδευτικό σύστημα τώρα έρχεται με ομοιόμορφο, συγκεντρωτικό και ελέγχόμενο από τα πάνω τρόπο¹⁹ να διευκολύνει το κράτος στη διάχυση της επίσημης εκδοχής περί έθνους, Ελλάδας και κράτους τη στιγμή μάλιστα που νέες, ανομοιογενείς περιοχές εντάσσονταν σταδιακά σε αυτό. Στην αποστολή του αυτή, το εκπαιδευτικό σύστημα δεν είχε ανάγκη να επιμείνει στο θέμα της πίστεως –η οποία ήταν δεδομένη, αναμφισβήτητη και έντονα παρούσα–, όσο είχε ανάγκη να τονίσει και να αναπαράγει το θέμα της καταγωγής και της συνέχειας. Για την καταγωγή ο κύβος είχε ριφθεί και η υιοθέτηση μιάς πολύ κοντινής εκδοχής των αρχαίων ελληνικών ως επίσημης γλώσσας²⁰ δήλωνε τη θέση, ενώ όσον αφορά τη συνέχεια δεν έμενε παρά η βοήθεια μιάς δικανικής ιστορίας με κύριο χαρακτηριστικό την επιλεκτική μνήμη²¹. Βέβαια, εκείνο που θα άξιζε περαιτέρω διερεύνησης εδώ, αλλά δεν είναι του προκειμένου, είναι η χρήση της ίδιας περίπου Γλώσσας από την εκπαίδευση και την εκκλησία για την αναγωγή και σύνδεση με διαφορετικές ιστορικές περιόδους (Αρχαία Ελλάδα - Βυζάντιο) που, παραπέρα, αντανακλούν διαφορετικό ιδεολογικό περιεχόμενο.

Τα παραπάνω δεν συνιστούν τα μόνα χαρακτηριστικά του εκπαιδευτικού συστήματος. Το εκπαιδευτικό σύστημα αναπτύσσεται κατά ένα δομικό και οργανωτικό τρόπο ιδιαίτερος δημοκρατικό²². Πράγματι, παρουσιάζεται ως υπόθεση όλων των Ελλήνων. Τα χαρακτηριστικά του είναι δύο: η δωρεάν παιδεία και το ενιαίο της εκπαίδευσης. Ο υποχρεωτικός κύκλος του σχολείου θεμελιώνεται στην Ελλάδα μισό αιώνα πριν από την υπόλοιπη Ευρώπη. Η δωρεάν παροχή του σε όλα τα επίπεδα θεσμοθετείται ένα αιώνα νωρίτερα. Το εκπαιδευτικό σύστημα για ένα αιώνα είναι μονοδιάστατο, ενιαίο και προσβάσιμο σε όλους, χωρίς μηχανισμούς επιλογής²³.

Αντίθετα με ότι συμβαίνει στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη, όπου ο εκδημοκρατισμός του εκπαιδευτικού συστήματος είναι το αποτέλεσμα μιας πολύ αργής πολιτικής διεργασίας, στην Ελλάδα, το σύστημα ξεκινά με δημοκρατικά χαρακτηριστικά. Για αυτό το λόγο, οι συγκρούσεις επικεντρώνονται πολύ γρήγορα στο περιεχόμενο της διδασκαλίας και πάνω από όλα σε αυτό που ονομάστηκε «γλωσσικό ζήτημα», επαναφέροντας στο προσκήνιο διαφορές από την εποχή του νεοελληνικού διαφωτισμού που παραπέμπουν σε ακόμα παλαιότερες περιόδους. Κατά συνέπεια, το σύστημα φαίνεται να λειτουργεί έξω από το κοινωνικό

18. Α. Ό.π. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κ., σελ. 548-549. β. ΜΠΕΛΙΑ Ε.Δ., 1995, *Εκπαίδευση και αλτρωτική πολιτική. Η περίπτωση της Θράκης: 1856-1912*, εκδ.ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, σελ. 21.

19. ΔΗΜΑΡΑΣ Α., 1990, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, εκδ. Ερμής, Αθήνα, τ. Α, σελ. λε'.

20. Στο ίδιο, τ. Α', σελ. λε'.

21. *Περί Δικανικής ιστορίας και Κατασκευαστική της μνήμης* βλ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, Σπ., 1995, *Ιστορικά απεικασματα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 33-40.

22. Βέβαια αυτή η δημοκρατικότητα δεν είναι πρωτόγνωρη. Την περίοδο της εθνικής αφύπνισης η εκκλησία απο τη μιά και οι ευεργέτες απο την άλλη, κάποτε απο κοινού και άλλοτε χωρία, διατηρούν ένα σημαντικό αριθμό σχολείων, τα οποία παρείχαν, άλλα εν μέρει και άλλα εξ ολοκλήρου, δωρεάν παιδεία.

23. Ό.π. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κ., σελ. 504, 506-507.

«γίγνεσθαι», με ένα λόγο, έξω από την ιστορία²⁴.

Είναι προφανές, ότι αυτή η λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος τη δεδομένη περίοδο διευκόλυνε το κράτος και εξυπηρετούσε την εξωτερική πολιτική του ενώ ταυτόχρονα, δεν δημιουργούσε προβλήματα, ούτε έθετε ζητήματα σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο. Πράγματι, η στελέχωση της κρατικής διοίκησης αναδεικνύεται το μόνο πραγματικό διακύβευμα στο νεοσύστατο κράτος. Όμως, δεδομένου ότι η δομή ήταν εντελώς καινούργια και ο αριθμός των υποψηφίων πολύ μικρός δεν φαίνεται να προκλήθηκαν σοβαρά προβλήματα που να αντανακλούνται στο εκπαιδευτικό σύστημα²⁵.

3.2. Από το 1922 έως το 1974

Μετά από την καταστροφή του 1922, η Μεγάλη Ιδέα υποχωρεί και το ελληνικό κράτος εισέρχεται σε μια περίοδο εσωστρέφειας με σοβαρότατες πολιτικές ανωμαλίες, οι οποίες αποκρυσταλλώνονται σε τρεις δικτατορίες μικρής διάρκειας. Το κράτος αποποιείται την ιδέα μιας μεγάλης Ελλάδας και αποδέχεται αναγκαστικά την επιβαλλόμενη πραγματικότητα. Η αποδοχή αυτή τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο σήμαινε ταυτοχρόνως και την επιλογή ένταξης της χώρας μας, ως περιφέρειας, σε έναν από τους δύο πόλους που συγκροτούνταν στη διεθνή σκηνή: Δύση - Ανατολή. Η επιλογή και ένταξη αυτή εκδηλώνεται, μεταξύ των άλλων, με τη δημιουργία του «εσωτερικού εχθρού» και το στόχο της εξολόθρευσής του, που, εν μέρει, υποκαθιστά τη Μεγάλη Ιδέα και δίνει τροφή στην εσωστρέφεια. Η εξολόθρευσή του επιτυγχάνεται μέσα από την επίσημα καθορισμένη και διοικητικά εφαρμοσμένη «αληθινή» εθνική ταυτότητα με μέσα, εκτός των άλλων, στρατιωτικά, παραστρατιωτικά και/ή αστυνομικά. Η εθνική ταυτότητα συνοψίζεται σε τρεις λέξεις, «πατρίς²⁶, θρησκεία, οικογένεια». Αυτή η διαδικασία βρίσκεται στο επίκεντρο ενός εμφυλίου πολέμου και της περιθωριοποίησης του μισού πληθυσμού της χώρας.

Κατά την περίοδο αυτή βέβαια, η εθνική ταυτότητα ενώ διατηρεί τα κύρια χαρακτηριστικά της από την προηγούμενη περίοδο χρησιμεύει για άλλο σκοπό. Πράγματι, παρατηρεί κανείς μια επιμονή στην ομοιομορφία, μια τάση για ομογενοποίηση και εξάλειψη κάθε γλωσσικής διαφοράς της οποίας όμως στόχος δεν είναι πια η ένταξη ή η ενσωμάτωση στο κράτος, αλλά η διάκριση μεταξύ «καλών» και «κακών» Ελλήνων. Ο κατ' αρχήν λοιπόν σκοπός υπάρξεως, ενδυναμώσεως και ιδεολογικής συστάσεως του ελληνικού κράτους χάνει το απελευθερωτικό του νόημα και στρέφεται προς το ξεκαθάρισμα της χώρας από τους «εσωτερικούς εχθρούς». Η στροφή αυτή δεν μειώνει την κεντροφόρο δύναμη γύρω από το εθνικό «εγώ» αλλά αντιθέτως την ενδυναμώνει υπερτονίζοντάς την.

Στο νέο αυτό νόημα, ο ρόλος του σχολείου είναι ουσιαστικός. Όμως, πρέπει

24. Στο ίδιο σελ. 509, 516.

25. Στο ίδιο, σελ. 511.

26. Φαίνεται να έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον μια έρευνα για την χρήση και μετατόπιση των όρων «γένος», «έθνος», «πατρίδα».

να γυρίσει κανείς στα τέλη του 19^{ου} αιώνα για να καταλάβει το πως το εκπαιδευτικό σύστημα αρχίζει με δειλά βήματα να εντάσσεται στις κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που συντελούνται.

Συν τω χρόνω και ενώ το νέο κράτος σταθεροποιείται και διευρύνεται, εδαφικά και διοικητικά, μεταβάλλεται σε κύριο εκφραστή όλων των ελληνικών δραστηριοτήτων. Έτσι, διαμορφώνεται σε ένα τυπικό κράτος, με όλα τα χαρακτηριστικά αυτού που αποκαλείται «εθνικό». Το σχολείο ακολουθεί/στηρίζει αυτή την πορεία και αρχίζει να έχει όλες τις χαρακτηριστικές λειτουργίες ενός εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Για παράδειγμα, γίνονται προσπάθειες εγκαθίδρυσης διδάκτρων στο Γυμνάσιο και στο Πανεπιστήμιο (1892)²⁷. Οι προσπάθειες όμως τέτοιου είδους δεν διαρκούν πολύ και οι συνέπειες τους στον χαρακτήρα του εκπαιδευτικού συστήματος δεν είναι ουσιαστικές. Είναι χαρακτηριστικό ότι ένα σύστημα τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης δεν διευρύνεται ουσιαστικά παρά μόνο τη δεκαετία του '80, και αυτό χωρίς μηχανισμούς υποχρεωτικού σχολικού προσανατολισμού και με κίνητρο την προνομιακή εισαγωγή στα τριτοβάθμια Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Όσον αφορά τη δωρεάν παιδεία, αυτή μένει θεωρητικά ακέραια μέχρι τις μέρες μας αν και τελευταία εκδηλώνονται κάποιες προσπάθειες για τον περιορισμό της κυρίως στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών). Βέβαια, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η Ελλάδα είναι μια από τις τρεις χώρες του κόσμου, μαζί με την Ιαπωνία²⁸ και τη Βραζιλία²⁹, όπου παράλληλα με το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα αναπτύχθηκε ένα πολύ μεγάλο και ισχυρό παρά-σύστημα το οποίο δεν έχει κανένα απολύτως κρατικό έλεγχο και επιπλέον φαίνεται να έχει κερδίσει τη λαϊκή αποδοχή, απολαμβάνοντας ένα υψηλότατο κύρος.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, 1922-1974, το σχολείο μαζί με τον διοικητικό του μηχανισμό έπαιξε το ρόλο του υπερασπιστή, του πομπού, και του ελεγκτή των επίσημων κρατικών μηνυμάτων και εντολών, συμμετέχοντας πλέον έκδηλα στην κοινωνικο-οικονομική ζωή του τόπου.

3.3. Από το 1974 στις μέρες μας

Με την πτώση της χούντας των συνταγματαρχών, την επαναλειτουργία των δημοκρατικών θεσμών και τη νομιμοποίηση όλων των πολιτικών κομμάτων, η χώρα έκανε το πρώτο βήμα για την επανένταξη του μισού ελληνικού πληθυσμού στο ελληνικό κράτος. Είναι στην ουσία η νομική και πολιτική διάσταση της εθνικής συμφιλίωσης.

Η περίοδος από το 1974 έως το 1981 είναι μεταβατική. Η διαδικασία της συμφιλίωσης ολοκληρώνεται το 1981, τόσο σε κοινωνικό επίπεδο όσο και στο επίπεδο της εξουσίας. Η αλλαγή του σκηνικού στην εξουσία δεν είναι μια απλή αλλαγή κυβερνητικού κόμματος. Θέτει τέλος σε μια μακρόχρονη περίοδο φόβου και

27. Ό.π. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κ., σελ. 545.

28. Στην Ιαπωνία λέγονται *juku* και *yobiko*.

29. Στην Βραζιλία λέγονται *cursinhos* ή *cursos prevestibulares*.

βίας που το ελληνικό κράτος είχε αναπτύξει με τους μισούς πολίτες του.

Σε πείσμα των βαθύτατων και γρήγορων αλλαγών, η χώρα μας συνέχισε μια πορεία έντονης ενδοσκόπησης, για όλη τη δεκαετία του '80. Πρόκειται περισσότερο για τη διαδικασία «επούλωσης των τραυμάτων» του παρελθόντος. Η ενδοσκόπηση όμως συντηρεί το παρελθόν και αναπαράγει την κίνηση γύρω από το «εγώ» μας.

Η είσοδος στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) είναι η πρώτη ένδειξη για ένα άνοιγμα της χώρας προς το εξωτερικό, αν κι αυτή επιτυγχάνεται υπό συνθήκες ιδιαίτερας αντιφατικότητας. Σε αντίθεση με ότι συνέβη με τις υπόλοιπες χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, είναι οι συντηρητικές δυνάμεις, Δεξιά και Κεντρο-Δεξιά, μαζί με το κόμμα των Ευρωκομμουνιστών που είναι υπέρμαχοι της ένταξης. Αντίθετα, τα κόμματα της Κεντρο-Αριστεράς και παραδοσιακής Αριστεράς αποδείχθηκαν σε σκληρούς πολέμιους αυτής της προοπτικής, πιθανότατα γιατί έβλεπαν διαμέσου αυτής μια ακόμα στρατηγική της Δεξιάς εναντίον του «κομμουνιστικού κινδύνου».

Εδώ, θα έπρεπε να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι ο προσανατολισμός και η ένταξη στην ΕΟΚ συλλαμβάνεται και υλοποιείται από τον ηγέτη ενός κόμματος το οποίο διατηρεί στενές σχέσεις με την εκκλησία και εκφράζει συχνά τις θέσεις της. Ετσι, για πρώτη ίσως φορά, η εκκλησία, με την αντι-δυτική της θέση, φαίνεται να χάνει τη δυνατότητα πολιτικής έκφρασης και επηρεασμού, στα πλαίσια του κράτους, παραμένοντας εντούτοις δομικό του στοιχείο.

Παρά την αρχική του θέση, το σοσιαλιστικό κόμμα είναι το κόμμα που εκμεταλλεύτηκε περισσότερο από κάθε άλλο την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ. Με την περίεργη χρήση των κοινοτικών κονδυλίων προκάλεσε αντιφατικά αποτελέσματα σε ένα πρώτο επίπεδο ανάγνωσης. Από τη μια, γοήτευσε ένα μεγάλο κομμάτι πληθυσμού που έβλεπε –λανθασμένα– το κράτος να «μοιράζει» χρήματα. Από την άλλη, έχασε κάθε κοινοτικό προγραμματισμό με αποτελέσματα λίγο-πολύ γνωστά για τη χώρα μας σε σχέση με την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Η πρώτη συνέπεια συνεισέφερε τα μέγιστα στην εξοικείωση του πολίτη με το κράτος. Η δεύτερη τόνωσε κατά περίεργο τρόπο το εθνικό «εγώ» με «θεωρίες» και απόψεις που είχαν να κάνουν με τα «ίδια» των Ελλήνων («έξυπνοι», «επιχειρηματικοί», «περιούσιοι», κτλ).

Εν τω μεταξύ και όσον αφορά το εκπαιδευτικό σύστημα παρατηρούνται διάφορες αλλαγές τόσο στην οργάνωση όσο και στην ουσία. Ενδεικτικά αναφέρουμε την κατάργηση του θεσμού του επιθεωρητή³⁰, την υιοθέτηση της δημοτικής γλώσσας και την κατάργηση του πολυτονικού συστήματος³¹, τις προσπάθειες για την ανάπτυξη της τεχνολογικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, κτλ. Εντούτοις το σχολείο, την περίοδο αυτή φαίνεται να περνάει την περίοδο κρίσης που πέ-

---

30. ΑΝΔΡΕΟΥ, Απ. - ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Γ., 1994, *Εξουσία και οργάνωση - διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*, εκδ. Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, σελ. 262-286.

31. Δηλαδή από το ένα άκρο της καθαρεύουσας και του πολυτονικού βρεθήκαμε στο άλλο της δημοτικής και του μονοτονικού.

ρασε το κράτος μετά την καταστροφή του 1922. Το σχολείο χάνοντας τον προορισμό του σε σχέση με την «εθνική αποστολή» που επιτελούσε βρίσκεται σε κατάσταση εκτεταμένης κρίσης και αποδιοργάνωσης στο βαθμό που αυτή δεν αντικαθίσταται από κάτι άλλο. Έτσι, το σχολείο συνεχίζει να επιζητεί και να λειτουργεί από αδράνεια, τη στιγμή που η ουσία της εκπαιδευτικής διαδικασίας (ή αυτό που θεωρείται ως τέτοιο) μεταφέρεται εκτός επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος με άγνωστες προς το παρόν συνέπειες.

4. Προοπτικές

Τη δεκαετία του '90, η χώρα μας δείχνει τα πρώτα δείγματα ενός, κάποιου ανοίγματος. Είναι η πρώτη φορά, μετά από ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, όπου η Ελλάδα προσπαθεί να βρει μια θέση σε ένα κόσμο σε πλήρη αναδόμηση. Το γεγονός ότι σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα επιτυγχάνει στόχους που είχε χάσει προηγουμένως, είναι αδιαμφισβήτητο.

Εντούτοις, εάν και φαίνεται να γίνεται ευρύτερα παραδεκτός ένας πολιτικός στόχος, στο εκπαιδευτικό επίπεδο, η κρίση του σχολείου συνεχίζεται, ίσως λόγω έλλειψης συγκεκριμένου στόχου. Για το υποχρεωτικό σχολείο, η παλιά αποστολή είναι ανενεργώς πανταχού παρούσα, αλλά δεν έχει αντικατασταθεί. Για το μετα-υποχρεωτικό εκπαιδευτικό σύστημα, η υπερ-παραγωγή πτυχίων σε όλα τα επίπεδα τονίζει το λαϊκό αίσθημα της ματαιότητας μπροστά στα «χαρτιά». Παράλληλα, η παρουσία, όλο και πιο έντονη, στο σχολείο παιδιών οικονομικών μεταναστών ή επαναπατρισμένων Ελλήνων περιπλέκει την κατάσταση σε ένα σύστημα ήδη σε κρίση και το οποίο δεν είναι συνηθισμένο στη διαχείριση πολύ-πολιτισμικών εκπαιδευτικών καταστάσεων.

Εάν λοιπόν το στοίχημα σε πολιτικό επίπεδο είναι η θέση της χώρας σε ένα κόσμο που αναδιοργανώνεται και αναδιαρθρώνεται, για το εκπαιδευτικό μας σύστημα η πρόκληση είναι από τη μια, η διαχείριση του πολιτισμικά πολλαπλού και από την άλλη οι σχέσεις του με την παγκοσμιοποιημένη αγορά εργασίας. Το οποίο δεν αποτελεί ίσως παρά τις δύο πλευρές ενός και του αυτού νομίσματος.

Παράλληλα, εκείνο που αποκτά ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η εκκλησία φαίνεται να αναπτύσσει έναν λόγο και πρακτικές, που θα χαρακτηρίζαμε με μαθηματική ακρίβεια «εντός, εκτός και επί τα αυτά» των πρακτικών και του λόγου του κράτους, επαναφορτίζοντας την προτεινόμενη σχηματική απόδοση «ενωτικών» - «ανθωνωτικών» με την ευρεία και καθόλα ελαστική και προσαρμόσιμη χρήση των όρων στο χρόνο και τις αλλαγές. Έτσι, τα διπολικά σχήματα «προοδευτικών» - «συντηρητικών», «ευρωπαϊστών» - «αντι-ευρωπαϊστών», κ.λπ. επαναφέρουν το σχήμα «ενωτικών» - «ανθωνωτικών» με όλους τους πιθανούς συνδυασμούς στο βαθμό που η διάκριση των πολιτικών τάσεων στις μέρες μας έχει γίνει ιδιαίτερος δυσδιάκριτη και νεφελώδης.

Dans cet article nous essayons d'analyser comment l'identité grecque s'est construite et quel est le rôle de l'éducation dans sa transmission. Le but de cette tentative est d'acquiescer les outils nécessaires à une meilleure compréhension et interprétation des choix nationaux déjà effectués et des perspectives qui s'ouvrent dans l'optique de la formation de l'espace unique européen. Pour mieux cerner notre sujet d'analyse nous avons divisé la période étudiée (18e-20es) en quatre: avant la formation de l'Etat grec, de sa formation à 1922, de 1922 à 1974, de 1974 à nos jours. Ce qui s'avère intéressant au terme de cette analyse c'est qu'il semble persister à travers le temps, sous des formes différentes, un duel très ancien prenant sa source dans le schisme ecclésiastique. Ce duel oppose ceux que nous appelons "enotikoi" (qui étaient/sont en relations avec l'Occident) à ceux que l'on nomme "anthenotikoi" (qui étaient/sont contre l'Occident à cause de raisons doctrinales). Cette observation démontre le rôle toujours primordial de l'Eglise dans un pays qui considère cette institution comme une composante de sa construction étatique.

Mots clés: rétrospective historique, identité nationale, éducation.

In this paper a short analysis will be carried out on the course of the formation of the Greek national identity and the role of education in its awareness. The main objective of this paper is the collection of those essential elements that would facilitate the comprehension and the interpretation of the past national choices and prospects that are opened up through the formation of the European Union as much as the general broader internationalisation that takes place. To achieve our objective we separated the period under consideration (18th-20th century) into four sub-periods: before the creation of the Greek state, from the foundation of the Greek state until 1922, from 1922 until 1974 and from 1974 until today. What appears to be the most interesting point of our investigation is the fact that a very old conflict has been going on for years in various forms that could finally be accredited to the ecclesiastical Schism. This conflict brings those that we could schematically characterize as “unionists” against those that we could call “anti-unionists”. The adoption of such a schematic interpretation in the attempted analysis clearly shows the, even today, decisive role of the church in a state that considers the previous institution as a structural element of its formation. In the light of this, any future interpretation that would not take into account this parameter, could possibly lead to problematic estimates for future tendencies and prospects.

Key words: historical review, national identity, education.

